

Brauch Magda

„Volt egy szent szándékunk: gyönyörűket írni”

Móricz Zsigmond stílusa

„S ha a Lehetetlent nem tudtuk lebírni,
Volt egy szent szándékunk: gyönyörűket írni.”
(*Ady Endre: Levél-féle Móricz Zsigmondhoz*)

Az igazán nagy művész ilyen pár szavas tömörséggel képes jellemezni egy hozzá méltó kortárs írásművészetét. Mi azonban csak tüzetesebb stílusvizsgálattal kutathatjuk meg az idén 130 éve született Móricz Zsigmond varázsának titkát: mi az a prózájában, ami ennyire vonzza, elbűvöli a mai, korban tőle távol eső olvasónemzedéket is? Miért érezzük élőnek a Móricz-novellák, regények hőseit?

E kérdésekre talán csak akkor kaphatunk többé-kevésbé pontos választ, ha a nagy prózaíró életművét a stílus felől közelítjük meg.

Móriczot, különösen pályájának első szakaszában — akárcsak a *Nyugat* című folyóirat többi képviselőjét — sokféle stílushatás éri. A *Hét krajcár* című novellában (és az egész azonos című első kötetben) még ott kísért Mikszáth elbeszéléseinek hangja, különösen a távoli indíttatásban, a szegények világának részletes bemutatásában. Később, egyes műveiben — különösen a természetábrázoló részekben — az impresszionizmus stílusjegyeit fedezhetjük fel.

„Gyönyörű tavaszi volt az idő, enyhe, engedékeny veteményező idő, sárga napsugarak csillogó aranyat hintettek a tócsákba s a fű buján zsendült a kerítés tövén” (*Égi madár*).

A „valószínű, nyers élet” bemutatása azonban más stílust követel. Az emberi gonoszsgot — önzést, kapzsiságot, embertelenséget — leginkább a naturalizmus eszközeivel lehet maradéktalanul kifejezni. Móricz stílusa azonban sohasem volt tisztán naturalista, csupán ilyen stílusjegyekről beszélhetünk. Ezek a jegyek

---

---

jelentkeznek néhány korai novellában, például a *Tragédia* vagy a *Judit és Eszter* címűben, majd első regényében, a *Sáraranyban*. Talán legjellemzőbb ebből a szempontból a *Százsánszelyem keszkenő* című novellája:

„— Kutya, kutya — sipított az asszony hangja, — cudar, jaj a cudar kutya.

— Kicsoda?

— Az a vén dög. Az. Hogy sülyedjen el. Az isten rogyassza rá az eget. Jaj a kutya.”

Később a naturalizmus elhalványul Móricz stílusában, de nem tűnik el véglegesen. 1940-ben megjelent *Árvácska* című regényében, de korábban *A boldog ember* címűben is találunk naturalista színeket.

Tetten érhető mind a fiatal, mind az érettebb Móricz műveiben az expresszionizmus hatása. A nyelvi expresszió elsősorban a dinamikus igék, felsorolások, indulatkitörések formájában nyilvánul meg. Ilyen jegyek fedezhetők fel korai, bányász tárgyú regényében (*Jószerencsét*), majd az Erdély-trilógia első kötetében (*Tündérkert*). Később, a 30-as évek közepe táján az expresszionizmus a népieséggel olvad össze a *Barbárok* és a *Komor ló* című novellákban. Ez utóbbiban egy-egy részlet szabadversként hat:

„A vásár kavargó. Réztányér. Harmonika. Kintorna és mindenféle zűrzavar.”

„A forgató gyerekek a körhintán.

Egy juhnyáját hajtának át a kőhídon.

Rezesbanda.

Parasztszekér hozzákötött lovakkal.

Egy trombitás szakadásig fújja.”

A szabadvers forma más tárgyú műveiben is előfordul. A *Rokonok*ban, a regény végén, a főhős zaklatott lelkiállapotát festi ilyen eszközökkel:

„Minden ellene szól... s mindenekfölött Berci bácsi...

Vörös fények...

feketeség...

mindennek vége

itt nincs segítség

s minek is, mikor oly utálatos az élet

nem érdemes élni

hányásinger

mikor ő tiszta és becsületes

nem kell becsület”

Móricz — akárcsak az előbb idézett példákban — egész életművében tudatosan törekedett arra, hogy vagy egyenesen hőseit beszéltesse, vagy gondolataikat, gondolkodásmódjukat tolmácsolja, s így közel hozza őket az olvasóhoz. Leánya, Móricz Virág mutat rá *Apám regénye* című könyvében arra, hogy a szerző kezében jegyzetfüzettel beszélte az embereket, és állandóan az élőszó ellesésére törekedett. Hőseinek jelentős része népi, paraszti hős, így elég sok tájnyelvi elemet talál-

lunk műveiben, bár a nyelvjárásoknak nem tulajdonít különösebb fontosságot, tájszavakat ritkán használ. Gyakrabban érzékelteti hangtani eltérésekkel hősinek hovatarozását. Népies nyelvanyagában előfordulnak Felső-Tisza vidéki és Debrecen környéki sajtások, a Rózsa Sándor regényekben szerepel a szegedi nyelvjárás, de általában minden művében használ olyan hangtani és alaktani jelenségeket, melyek a legtöbb egyszerű ember beszédében közösek: aszonta, jány, oszt, osztán, má', mán, azér', mer', dógozik, vót, gyün, ódal, hun, ahho', jaó, jó van (jól van értelemben) stb.

„Éjdesapám. Még három napig tartotta is Rózsa Sándort. Mer szerette a kukoricát, mikor úgy sütni lehet, oszt bement a Podmaniczki báró kukoricásába, s így tört a juhásztarisznyába egypár csüt. Kereste a jóvát. Hát ráteszi a kezét hátulról egy ember, hogy nem kend kapálta ezt. Má mindegy, csak egypár csüvet keresek. Jó van no” (*Uri muri*).

A szóhasználatnál is hitelesebben adják vissza a népi hősök gondolkodásmódját a szófűzésben, a mondataalkotásban, vagyis a tágabb szöveggörnyezetben jelentkező sajátos megoldások. Ilyen mondattani jelenség az úgynevezett paraktikus, azaz kötőszó nélküli mondatfűzés. Ez gyors menetet biztosít az elbeszélésnek, és valószínűleg azt a célt szolgálja — a mesélő számára —, hogy hamarabb eljusson egy jelentős élményhez, amelyet aztán nyugodt tempóban részletez:

„Otthon legénykedtem, szép életem vót, mán jányok után járogattam, sok szeretóm vót, ki elhagyott, kit én, kitül elverték, ki megcsalt; birtokot elvették, semmitlen maradtam, visszapereltem, megbuktam, akkor gondoltam, megpróbálom én mégis Pestet” (*A boldog ember*).

Az egyszerű ember beszédében ennél is gyakoribb a fentivel ellentétes mondat, illetve szövegalkotási mód: a kötőszók halmozása:

„Emlékszik kend, hogy mikor a Salánky tagjába szántottunk, osztán kend tartotta az ekét, én meg vezetem a tinókat, osztán kicsaptak a borozdából, míg fordultam vele, osztán kend megfogott, osztán fődhő vert? (*A boldog ember*)

A kötőszók halmozása néha kihagyásos mondatokat eredményez az egyszerű népi hős előadásmódjában:

„Biztosan most is azért mondta, hogy menjek vele, mert akkor, ha az anyja kilesi, mer az úgy lesett utána, hogy minden lépésén követte, hogy tán én cipeltem be Kőmívesékhez (*A boldog ember*).

Az ilyen kihagyásos beszédmenet — mikor a mesélőnek eszébe jut valami, és így félbeszakad a korábban megkezdett szöveg — iskolázott embereknél is előfordul. Annál természetesebb az iskolázatlan főhős, Joó György beszédében. Egyik történetét így kezdi: „Mikor én katona vótam”, de azonnal eszébe jut, hogy ezt meg kell indokolnia, hiszen korábban részletesen elmesélte, miért nem vették be sorozáskor. Így a megkezdett mondat félbeszakad, és sohasem fejeződik be:

„Mikor én katona vótam, mer a háborúba azért beszipantott, mégpedig más helyett... mer az úgy volt, hogy Orbán Gábor kisbírónak nem adtam bagót, hát a jegyző elküldött a harctérre, pedig katona se vótam...” (*A boldog ember*).

A szereplők szavainak, beszédjének közvetlen tolmácsolása (egyes beszéd) mellett Móricz gyakran alkalmazza az úgynevezett szabad függő beszédet (szabad indirekt stílusnak is nevezik). Ezt úgy éri el, hogy látszólag a szerző beszél — az állítmányok egyes szám 3. személyben vannak, de a szóhasználat és a mondat szerkesztés a szereplő beszédére és gondolkodásmódjára jellemző, esetleg belső monológ formájában fejezi ki hősenek gondolatait. „Látszólag egyes beszédnek” is nevezhető ez a szövegszerkesztési mód, de akárhogy nevezzük is, közel hozza a szereplőt az olvasóhoz. Ilyen a *Forr a bor* című regény egyik részlete:

„Többet nem mondott, és ő szó nélkül újabb dermedtséggel támolygott be a szobájába.

Ez rettenetes, ha most a nagybátyja eltöltja a tanítástól...

Irénkével újra halálos szerelem van. A lírai vers is, bár a szőkéhez van írva, mert az is volt... de mivel elmúlt, azt nem szégyelli... meg aztán tanárlány... s el is ment a városból már régebben, hazament a szüleihez Erdélybe...

Hiszen ezt sem helyeselte a nagybátyja, azért mondta, hogy tiloláskor szöszből csavarni lehet egy ilyen lányt. Nem volt az véletlen s ártatlan megjegyzés...”

Csak látszólag egyes beszéd a *Pillangó* című regényben is a főhős vívódása. Monológjában mintha önmagával vitatkozna, pedig a részlet állításai harmadik személyben vannak:

„Jóska elszedülten, komoran ment el. Szeretett volna most rögtön, ebben a pillanatban meghalni. Mit ér az élet, ha a lánynak más is kell, más is van.

Istenverte céda lány: hisz ő eleget szidta pajtásai előtt ezt is és az összes lányokat: de a szíve fenekén azt hitte, csak üres beszéd az efféle istenkáromlás. Zsuzsika más, Zsuzsika angyal, Zsuzsika csak őt szereti...

Vigasztalni, gyógyítani kezdte magát. Jó isten, lány ez! és pedig szép lány... Azért lány, hogy mindenkinek tessék. Mindig így volt az a lányokkal, hogy mindenki udvarol nekik...”

„De lassan keservesen zsibongott a vére. Igen, semmi baj: igen. De mégis, nem kellett volna. Úgy lett vón az szép, ha egyszerre semmi, semmi többet. Jó isten, ő nem tudna más lányra nézni, felőle elmúlhat az egész világ, nincs lány több öneki az egész világon, hát akkor ne legyen Zsuzsikának se több férfiember... Mély bánat füstölgött benne: jó volna megszökni idejében. Szörnyű kínok hírét érezte előre...

És nem lehetett szökni többet.”

A fenti idézetben a főszereplő szubjektív gondolataira utalnak a rövid felkiáltó és kérdő mondatok, az ismétlések, az írásjelek.

Sajátságos alkalmazása a szabad függő beszédnek az az eset, amikor a szerző így akarja a szereplő életviszonyait, anyagi és egyéb körülményeit tisztázni az olvasó számára. Az *Úri muri* főhőse, Szakhmáry Zoltán körülményeit a regény legelején egy látszólag jelentéktelen esemény kapcsán mutatja be: Szakhmáry meg akarta venni a kubikusoktól a földet, hogy saját szikes földjeit megjavítsa, de barátja megelőzte. A főhősnek erről eszébe jut minden baja, de látszólag itt is az író beszél:

„Zoltán csöndesen mosolyogva ült, kissé merev volt a mosolya, mert a szájából vette ki a dolgot Csörgheő, de ő ennek csak egy századrészig jutott el tervben s ötletben: ő a kopoltyúsi talyigásoktól akarta venni a földet, hogy hordják az ő földjére. (...) Most már nem lehet többet segíteni rajta, ez a vén gazember csakugyan zseniálisan kibabrált velük. De viszont valami szilaj tűz kezdett benne felgyulladni. Annyi baja s annyi keserősége van, kezdi nem bírni, nem bírni! Mit akarnak már vele az égbeliek, hogy ennyit raknak rá... Nincs pénze, nem is tudja kifizetni a rigolirozókat, most is azért jött be, hogy elmegy a zsidóhoz pénzért, minden nap a nyakán vannak a parasztlak. Már búzájára, borára, kukoricára annyi előleget vett fel, amit lehet, már nagyon fojtogatja a kötél, s ilyenkor nincs más orvosság, kirobbanni...”

Az idézett részlet elején a tényközlés higgadtabb hangú, ott még valóban az író beszél, később azonban átszövik az érzelmektől fűtött szavak, kifejezések: vén gazember, kibabrált, kezdi már nem bírni, nem bírni, mit akarnak már vele az égbeliek, már nagyon fojtogatja a kötél, nyakán vannak a parasztlak stb. Ezek már a főhős személyes gondolata, jóllehet a közlés megmarad harmadik személyűnek.

Végezetül el kell mondani, hogy ez a tanulmány csak ízelítőül szolgálhat Móricz Zsigmond stílusának megismeréséhez.

Irodalom

Czine Mihály: Móricz Zsigmond. Budapest, 1972.
Stilisztikai tanulmányok. 240–329. Budapest, 1961.

Ady Endre

Levél-féle Móricz Zsigmondhoz

Rózsafa-vonóként nagy zöngésű húrhoz
Súrlódják ez írás Móricz Zsigmond úrhoz.
Szóban hozta vón' el a beteg, ki küldte,
De sok Élet-lázban magát tönkre-hülte.
Mégis, mert hát ma még sokan hisznek velem,
Adják át Móricznak ezt az én levelem.
A könnyes, áldott hang, aki általadja,
Éppen úgy áldassék, mint az, aki kapja.

Szerelmetes barát, zömök Móricz Zsigmond,
Tudod jól, hogy polyva, az ember amit mond.
Ezért is jövök most hozzád kényes verssel:
Én-fajta versekben az ember nem kertel.
Jövök hozzád versben, betegségben, búban,
Jól kezdett s elromlott, dicső háborúban,
Jövök egy kis, kopott, szép, tavaszi Éggel,
Egy kis megszólással, egy kis irigységgel.

Boldog Móricz Zsigmond, ki nem korán kezdted,
Aszúra fog érni minden szép gerezded,
Rajtad már nem ülhet rohadt, magyar átok:
Ez okos elkésés: ez a magyarságod.
És mégis siettél: meglepődve vitted
Súlyát az újságos, magyaros, szent hitnek,
Dölyffel, feleséggel, gyermekkel, várással,
Sok, most ébredező, ó kitalálással.
És ha hébe-hóba talán másként véled:
Erős vagy, mert erős lelkedben az Élet.

Temeszteni is tudsz és tudsz támasztani:
Sári bíró vallja és bőszi Túri Dani,
De ezerszer szebben, mert újabbról vallja
Győző nagy lelkednek minden kis zsvajja.
És ami benned él s el fog jönni hozzánk,
Mi néha sápasztja magyar, piros orcád,
